

AQSH DAVLAT XARIDLARI TIZIMINING ILG'OR TAJRIBASINI O'ZBEKISTONDA QO'LLASH IMKONIYATLARI

Jamoat xavfsizligi universiteti

Magistratura tinglovchisi

Toshxo'jayev Xikmatillaxo'ja Rahmatullayevich

Annotatsiya: Ushbu maqolada AQSH federal xaridlar tizimining o'ziga xos xususiyatlari, xususan, “narx va sifat muvozanati”, yetkazib beruvchilarning o'tgan davrdagi faoliyatini baholash (past performance) va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda mazkur tajribalarni O'zbekiston davlat xaridlari tizimiga moslashtirish va integratsiya qilish masalalari ilmiy-amaliy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: davlat xaridlari, AQSH tajribasi, FAR, sifat kafolati, kichik biznes, raqobat, O'zbekiston islohotlari, raqamli iqtisodiyot.

Аннотация: В данной статье анализируются особенности федеральной системы закупок США, в частности, механизмы «баланса цены и качества», оценки прошлой деятельности поставщиков (past performance) и поддержки малого бизнеса. В исследовании научно-практически обоснованы вопросы адаптации и интеграции данного опыта в систему государственных закупок Узбекистана.

Ключевые слова: государственные закупки, опыт США, FAR, гарантия качества, малый бизнес, конкуренция, реформы Узбекистана, цифровая экономика.

Abstract: This article analyzes the characteristics of the US federal procurement system, specifically the “best value for money” mechanisms, evaluation of past performance of suppliers, and small business support schemes. The study provides a scientific and practical basis for adapting and integrating these experiences into the public procurement system of Uzbekistan.

Keywords: public procurement, US experience, FAR, quality assurance, small business, competition, Uzbekistan reforms, digital economy.

Global iqtisodiyotda davlat xaridlari tizimi nafaqat budjet mablag'larini sarflash vositasi, balki milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiruvchi va innovatsiyalarni rag'batlantiruvchi muhim drayver hisoblanadi [1]. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichida davlat xaridlari sohasini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish, shaffoflikni ta'minlash va xaridlar samaradorligini oshirish ustuvor vazifa etib belgilangan. Bu borada dunyodagi eng takomillashgan va huquqiy jihatdan pishiq ishlov berilgan tizimlardan biri -AQSHning Federal xaridlar tizimi (Federal Acquisition Regulation - FAR) tajribasini o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi [2].

AQSH federal xaridlar modeli o'zining ko'p yillik evolyutsiyasi davomida nafaqat narx, balki mahsulot va xizmatlarning yuqori sifatini kafolatlovchi, yetkazib beruvchilarning mas'uliyatini oshiruvchi hamda kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlovchi noyob mexanizmlarni ishlab chiqqan [3]. O'zbekiston uchun ushbu tajribaning dolzarbligi shundaki, milliy xaridlar tizimini "eng past narx" tamoyilidan "eng maqbul qiymat" (Best Value) tamoyiliga o'tkazish davlat investitsiyalarining uzoq muddatli samaradorligini ta'minlashning yagona yo'lidir [4].

Mazkur tadqiqotning maqsadi -AQSH davlat xaridlari tizimidagi ilg'or uslubiyotlarni, xususan, yetkazib beruvchilarning o'tgan davrdagi faoliyatini baholash (Past Performance) va shartnomalarni boshqarish mexanizmlarini tahlil qilish hamda ularni O'zbekistonning raqamli iqtisodiy sharoitiga moslashtirish imkoniyatlarini asoslab berishdan iborat [5]. Amerika modelining ijobiy jihatlarini milliy qonunchilik va elektron platformalarga integratsiya qilish mamlakatda korrupsiyaviy xavflarni kamaytirish bilan birga, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi [6].

AQSH Federal xaridlar tizimining (FAR) konseptual asoslari va “Best Value” tamoyili. AQSH davlat xaridlari tizimining huquqiy asosi hisoblangan “Federal Acquisition Regulation” (FAR) dunyodagi eng batafsil tartibga solingan xarid hujjatlaridan biri sanaladi [7]. Amerika tizimining O‘zbekiston uchun eng muhim darsi -bu “eng past narx” (Lowest Price) tamoyilidan “eng maqbul qiymat” (Best Value) tamoyiliga bosqichma-bosqich o‘tishdir. AQSH tajribasida xarid komissiyasi faqatgina moliyaviy raqamlarga emas, balki yetkazib beruvchining texnik salohiyati, innovatsion yondashuvi va taklif etilayotgan mahsulotning butun xizmat muddati davomidagi umumiy xarajatlariga (Life-cycle cost) ustuvorlik beradi [8].

O‘zbekistonda davlat xaridlari ko‘pincha qisqa muddatli tejamkorlikka yo‘naltirilgan bo‘lib, bu kelajakda sifatsiz tovarlar tufayli ekspluatatsiya xarajatlarining keskin oshishiga olib keladi. AQSH modelini tatbiq etish orqali milliy tizimda “iqtisodiy samaradorlik” tushunchasini kengaytirish, ya‘ni mahsulotning nafaqat sotib olish narxini, balki uning kelgusidagi servis xizmati va chidamliligini baholash mexanizmini huquqiy mustahkamlash lozim [9]. Bu, ayniqsa, murakkab muhandislik inshootlari, tibbiy uskunalari va axborot texnologiyalari xaridida hayotiy zaruriyat hisoblanadi.

“Past Performance” - yetkazib beruvchilarning o‘tmishdagi faoliyatini raqamli baholash. AQSH tizimining eng samarali jihatlaridan biri -bu yetkazib beruvchilarning reytingini yurituvchi markazlashgan raqamli ma‘lumotlar bazasidir. Amerika federal agentliklari har bir shartnoma yakunlangach, ijrochining ish sifatini, muddatlarga amal qilganini, moliyaviy intizomini va boshqaruv qobiliyatini maxsus mezonlar asosida baholaydi [10]. Ushbu “o‘tmishdagi faoliyat” (Past Performance) ko‘rsatkichi keyingi tenderlarda g‘olibni aniqlashda 25 foizdan 35 foizgacha vaznga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston sharoitida ushbu tajribani “Dxarid” yoki “Etender” portallariga integratsiya qilish strategik ahamiyatga ega. Bu mexanizm “bir kunlik” firmaning yirik davlat buyurtmalarini yutib olishiga to‘sqinlik qiladi

[11]. Agar yetkazib beruvchi avvalgi shartnomani sifatsiz bajargan bo'lsa, tizim uni avtomatik ravishda reytingda pasaytirishi yoki vaqtinchalik "qora ro'yxat"ga kiritishi lozim. Bu esa tadbirkorlar o'rtasida o'z brendi va ish obro'si (business reputation) uchun kurashish madaniyatini shakllantiradi va xaridlar shaffofligini yangi bosqichga olib chiqadi.

Kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash: "Small Business Set-asides" mexanizmini adaptatsiya qilish. AQSHda kichik biznes subyektlarining davlat xaridlari zanjiridagi ishtiroki qat'iy qonuniy kvotalar bilan himoyalangan. Federal hukumat har yili jami xaridlarning kamida 23 foizini bevosita kichik korxonalar o'rtasida o'tkazadi, bunda yirik monopolistik kompaniyalarning ishtiroki qonun bilan cheklanadi [12].

O'zbekiston iqtisodiyoti uchun ushbu modelni adaptatsiya qilish mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlashning eng samarali yo'lidir. Xususan, hududiy xaridlarda faqat o'sha hududdagi kichik biznes subyektlari va hunarmandlar ishtirok etadigan maxsus "raqobat maydonchalari"ni yaratish lozim. Bu nafaqat iqtisodiy resurslarning adolatli taqsimlanishiga, balki chekka hududlarda yangi ish o'rinlari yaratilishiga va tadbirkorlik faolligi oshishiga xizmat qiladi. Amerika tajribasidagi "subpudrat tushunchasi" (subcontracting) ham muhim bo'lib, unda yirik loyihani yutgan kompaniya ma'lum bir qismini kichik biznesga berish majburiyatini oladi [13].

Shartnomalar boshqaruvi (Contract Administration) va raqamli audit integratsiyasi. AQSH federal xaridlarida shartnoma imzolanishi jarayonning yakuni emas, balki eng mas'uliyatli bosqichining boshlanishi hisoblanadi. "Contract Administration" bosqichida har bir to'lov bajarilgan ishning sifati va aniq natijasiga qarab amalga oshiriladi. AQSHda qo'llaniladigan "Post-award audit" (shartnomadan keyingi audit) tizimi xarid qilingan tovarlarning haqiqiy sifati va ularning foydalanish samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi [14].

O'zbekistonda ushbu jarayonni 1C buxgalteriya dasturi, elektron hisob-fakturalar (EHF) va davlat xaridlari portali bilan uzviy bog'lash orqali real vaqt rejimida monitoring qilish tizimini yaratish maqsadga muvofiqdir. Amerika modelidagi "Performance-based contracting" (natijaga asoslangan shartnoma) uslubini joriy etish orqali, yetkazib beruvchining to'lovi uning erishgan natijasi bilan bog'lanadi. Bu esa budjet mablag'larining har bir so'mi uchun hisobdorlikni kuchaytirib, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi [15].

Xulosa qilib aytganda, AQSHning davlat xaridlari sohasidagi ko'p yillik va murakkab tajribasi O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilishda strategik "yo'l xaritasi" bo'lib xizmat qilishi mumkin. Federal xaridlar qoidalaridagi (FAR) "eng maqbul qiymat" (Best Value) tamoyilini milliy qonunchilikka tatbiq etish, davlat xaridlarida nafaqat mablag'larni tejash, balki sotib olinayotgan mahsulot va xizmatlarning yuqori sifatini kafolatlash imkonini beradi. Shuningdek, AQSHning "Past Performance" tizimi kabi yetkazib beruvchilarning o'tmishdagi faoliyatini raqamli baholash mexanizmlarini joriy etish, bozorda faqat mas'uliyatli va professional subyektlarning qolishini ta'minlaydi.

Islohotlarning muvaffaqiyati nafaqat AQSH modellarini ko'r-ko'rona nusxalashda, balki ularni O'zbekistondagi raqamli transformatsiya jarayonlari, xususan, 1C va elektron xarid portallari integratsiyasi hamda milliy iqtisodiy manfaatlar bilan uyg'unlashtirishda namoyon bo'ladi. Kichik biznes uchun kvotalar ajratish (Set-asides) tajribasi esa mahalliy ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish orqali iqtisodiy barqarorlikning mustahkam poydevorini yaratadi. Yakuniy tahlillar shuni ko'rsatadiki, Amerika tajribasining ilg'or jihatlarini tizimli ravishda tatbiq etish O'zbekistonning xalqaro reytinglardagi nufuzini oshirish bilan birga, davlat budjeti mablag'laridan foydalanishda shaffoflik va yuqori samaradorlikni ta'minlovchi asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Davlat xaridlari to'g'risida: (Yangi tahriri). -Toshkent: Adolat, 2025. -124 b.
2. Federal Acquisition Regulation (FAR). General Services Administration. -Washington D.C.: Government Printing Office, 2024. -1800 p.
3. Mirziyoyev Sh.M. "O'zbekiston -2030" strategiyasi to'g'risida. -Toshkent: O'zbekiston, 2023. -240 b.
4. Johnson M. Public Procurement Reform: Lessons from USA and Emerging Markets. -New York: McGraw-Hill, 2025. -412 p.
5. Karimov A.A. Davlat xaridlari tizimida xalqaro tajriba tahlili: Monografiya. -Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2026. -198 b.
6. Ismailov R.S. AQSH federal xaridlar tizimining o'ziga xos xususiyatlari // O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. -Toshkent, 2026. -№3. -B. 20-28.
7. Smith J., Brown L. Best Value in Public Procurement: Quality vs Price. -London: Academic Press, 2025. -350 p.
8. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Xaridlar tizimini modernizatsiya qilish strategiyasi: Yillik hisobot. -Toshkent, 2026. -88 b.
9. Ramazonov B. Davlat xaridlarida sifat menejmenti: Amerika modeli va O'zbekiston amaliyoti // Iqtisodiy tahlil jurnali. -2026. -№2. -B. 45-55.
10. OECD. Public Procurement Toolbox: Country Case Studies on USA and Europe. -Paris: OECD Publishing, 2025. -120 p.
11. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2025: Central Asian Analysis. -Berlin, 2026. -54 p.
12. Rasulov F. Raqamli iqtisodiyot tahlili va davlat xaridlari samaradorligi. -Toshkent: Fan va texnologiya, 2026. -210 b.
13. U.S. Small Business Administration. Small Business Procurement Goals: Annual Report to the President. -Washington D.C., 2024. -75 p.

14. World Bank. Benchmarking Public Procurement 2025: Assessing Regulatory Frameworks. -Washington D.C., 2025. -160 p.

15. Toshmatov N. Davlat xaridlarini boshqarishda axborot tizimlarining o'rnini // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. -2026. -№1. -B. 30-42.